

PRILOGA 3: POVZETKI KLJUČNIH VIROV STROKOVNE IN ZNANSTVENE LITERATURE

V nadaljevanju je povzeta¹ ključna slovenska in mednarodna strokovna in znanstvena literatura, ki obravnava temo posebnega poročila. Gre za vire, ki so bili izdani v obdobju od leta 2011 do vključno leta 2021. Predstavljeni so po abecednem redu avtorja, avtorjev oziroma urednikov zbornikov.

Viri so organizirani glede na to, ali se v pretežnem delu nanašajo na tematike, povezane z:

1. medicinskim vidikom obravnave transspolnih ljudi;
2. pravno - upravnim vidikom obravnave transspolnih ljudi ali
3. diskriminacijo in enakimi možnostmi transspolnih ljudi.

1.1 Medicinski vidik obravnave transspolnih ljudi

Ambrožič, B. (2020) **Izkušnje LGBT oseb v zdravstvu²**

Avtorica prek kvalitativne analize intervjujev oseb LGBT ugotovi, da imajo te v zdravstvu tako slabe kot dobre izkušnje. Kot slabe izpostavi predvsem prisotnost heteronormativnosti in neizobraženost zdravstvenih delavcev, kar vodi v neprimerna vprašanja, neupoštevanje osebnih zaimkov, nesramnost in sovražne komentarje. Med intervjuvanci so bili tudi transspolni ljudje z osebnimi izkušnjami medicinske tranzicije. Tudi te osebe so poudarile, da je zdravstveno osebje premalo izobraženo glede samega postopka in jim tako ne more nuditi ustreznih informacij glede postopka medicinske tranzicije.

Karsay, D. (2017) **Trans Healthcare Lottery³**

Poročilo vključuje analizo kritja stroškov zdravstvenega varstva transspolnim osebam v 17 evropskih državah (tudi v Sloveniji). Zdravstveno zavarovanje krije vse stroške zdravstvenega varstva transspolnim osebam v peščici držav (Belgija, Nemčija, Nizozemska, Velika Britanija), medtem ko v večini krije le delež stroškov, v nekaterih (Gruzija, Poljska in Rusija) pa to ne krije praktično ničesar. Tudi v državah, kjer so ti stroški kriti vsaj v določeni meri, se transspolni ljudje soočajo z dolgimi čakalnimi dobami in ponižujočo obravnavo. Velikokrat so prepuščene milosti zdravnikov, ki delujejo kot vratarji do storitev, ki jih transspolni ljudje želijo. Dodatno otežen dostop do storitev imajo transspolne osebe, ki so revne, živijo izven večjih mest, nebinarni ter transspolni ljudje z invalidnostmi.

Koletnik, A., Grm, A., Gramc, M. (2015) **Vsi spoli so resnični - transspolnost, transseksualnost in cispolna nenormativnost⁴**

Publikacija opredeli in teoretizira ključne pojme, kot so spol, transspolnost, interspolnost. Prav tako opiše proces medicinske potrditve spola (psihoterapija, hormonska terapija, operativni posegi), razlikuje med spolno identiteto in spolno usmerjenostjo, predstavi pravni položaj

¹ V tem poglavju je uporabljena izvorna terminologija, kot je uporabljena v literaturi, in se lahko razlikuje od tiste, uporabljene v posebnem poročilu.

² Ambrožič, B. (2020). Izkušnje LGBT oseb v zdravstvu (magistrsko delo). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana. Dostopna na: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=116835>.

³ Karsay, D. (2017). Trans Healthcare Lottery. Dostopno na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/12/TGEU-trans-healthcare-lottery.pdf>.

⁴ Koletnik, A., Grm, A., Gramc, M. (2015). Vsi spoli so resnični - transspolnost, transseksualnost in cispolna nenormativnost. Dostopno na: <https://lgbtpravice.si/wp-content/uploads/2019/10/Vsi-spoli-so-resnicni.pdf>.

transspolnih oseb v Sloveniji in Evropi ter ponudi vodič za razumevanje in spoštljiv odnos do transspolnih oseb.

Koletnik, L. J. (2019)
Raziskava vsakdanje življenje transspolnih oseb v Sloveniji⁵

Raziskava poda vpogled v demografske značilnosti transspolnih oseb, od identifikacije, spolne usmerjenosti do starosti, izobrazbe, družbeno-ekonomskega razreda itn. Predstavljene so izkušnje transspolnih oseb v vsakdanjem življenju, stopnje razkritosti in sprejetosti v okoljih in doživljanje znotraj LGBT skupnosti. Predstavljeno je tudi doživljanje medicinske tranzicije in obravnave v zdravstvenem sistemu, diagnoze motnje duševnega zdravja (transseksualizem) in negativne izkušnje med zdravstveno obravnavo. Na koncu anketiranci podajo oceno duševnega zdravja in glavne razloge za pojav duševnih težav (transfobija v javnih prostorih, negativne medijske reprezentacije transspolnih oseb itn.) ter izkušnje z nasiljem in diskriminacijo (41 odstotkov anketirancev je to izkušnjo imelo).

Koselj, T. (2015)
Potrditev spola in raznolikost spolnih identitet⁶

Avtorica prek intervjujev transspolnih ljudi ugotavlja, da si v veliki meri želijo medicinske potrditve spola, da bi na tak način dosegle ujemanje biološkega in družbenega spola. Ustanove in organizacije, s katerimi prihajajo transspolni ljudje v stik, večinoma nimajo zadostnega znanja in posluha, velikokrat zaradi tega prihaja tudi do diskriminacije in oviranja pri samem procesu tranzicije.

Kosić, R. in Kosec, T. (2020)
Neskladnost biološkega spola in spolne identitete⁷

V članku je prikazana razlika med spolom v biološkem smislu in družbenim spolom ter pojasnjen koncept disforije spola. Na tem področju je po mnenju avtorjev izvedenih bistveno premalo raziskav, a nekateri rezultati kažejo na povečanje primerov spolne disforije v zadnjih letih. Ta se v zadnjem desetletju sicer manj povezuje s psihopatološkim stanjem in potrebo po medicinski obravnavi. Transspolnost se tako vedno bolj opredeljuje kot stanje na področju spolnega zdravja in ne več na področju mentalnega zdravja.

Muntarhorn, V. (2018)
Report on Legal Recognition of Gender Identity and Depathologization⁸

Neodvisni strokovnjak Združenih narodov na področju zaščite pred nasiljem in diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti in spolne identitete je v poročilu preučil postopek opuščanja klasifikacije nekaterih oblik spola kot patološkega stanja. V poročilu poudari, da imajo države dolžnost spoštovati in spodbujati potrditev spola kot del posameznikove identitete. Prav tako državam predlaga nekatere ukrepe in smernice, kako odpravljati in preprečevati nasilje in diskriminacijo na podlagi spolne identitete.

⁵ Koletnik, L. J. (2019). Raziskava vsakdanje življenje transspolnih oseb v Sloveniji. Raziskovalno poročilo. Dostopno na: https://transakcija.si/wp-content/uploads/2019/11/Vsakdanje-%C5%BEivljenje-transspolnih-oseb-v-Sloveniji-raziskovalno-poro%C4%8Dilo-2019_compressed.pdf.

⁶ Koselj, T. (2015). Potrditev spola in raznolikost spolnih identitet (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Ljubljana. Dostopno na: <http://pefprints.pef.uni-lj.si/id/eprint/2917>.

⁷ Kosić, R. in Kosec, T. (2020). Neskladnost biološkega spola in spolne identitete. *Revija za znanstvene vede*, 7(2), 101–114. Dostopno na: https://fzv.uni-nm.si/uploads/custom/FZV_pripone/revija/revija_ihs_2020_v7n2_www.pdf.

⁸ Muntarhorn, V. (2018). Report on Legal Recognition of Gender Identity and Depathologization. Dostopno na: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/SexualOrientationGender/Pages/LegalRecognition.aspx>.

Mulió Álvarez, L. (2019)

Guidelines to human rights-based trans-specific healthcare⁹

Avtor predlaga smernice, ki vzpostavljajo povezavo med posebnimi storitvami, do katerih imajo dostop transspolni ljudje v zdravstvenem sistemu, in človekovimi pravicami. Namen smernic je spodbuditi oblikovanje zdravstvene zakonodaje in protokolov, ki so v skladu s človekovimi pravicami, saj trenutno velika večina držav sledi praksam, ki sistematično kršijo načela človekovih pravic. Na podlagi konkretnih primerov prikaže, kakšno naj bi bilo zdravstveno varstvo transspolnih ljudi, ter poda niz priporočil.

Olovec, A. (2019)

Samomorilno vedenje pri transspolnih posameznikih¹⁰

Avtorica v delu analizira dejavnike tveganja in varovalne dejavnike, ki vplivajo na samomorilno vedenje transspolnih ljudi. Med dejavniki tveganja so diskriminacija, podeželsko okolje, zavračanje lastne spolne identitete, neodprtost glede spolne identitete ter proces tranzicije oziroma medicinske spremembe spola. Varovalni dejavniki so povečana socialna podpora na ravni medosebnih odnosov, višja starost, izobrazba, optimizem, emocionalna stabilnost. Avtorica je prav tako ugotovila, da je obdobje pred in po tranziciji varovalni dejavnik, med obdobjem tranzicije pa imajo posamezniki večje tveganje za samomorilno vedenje.

Perger, N. (2021)

Transspolne osebe v obdobju epidemije COVID-19: Dostop do zdravstvenih storitev¹¹

V poročilu avtorica najprej predstavi situacijo v Sloveniji v času epidemije, sprejete zaščitne ukrepe in vpliv teh ukrepov na ranljive skupine. Avtorica opozori, da se v skupnosti LGBT v večji meri odraža porast brezposelnosti, težav v zasebnem življenju, težav z mentalnim zdravjem itn. V poročilu je avtorica analizirala, kako transspolni ljudje doživljajo zaščitne ukrepe (v povezavi z vračanjem v primarna okolja, oteženim dostopom do skupnosti LGBT in do zdravstvenih storitev), kakšne so izkušnje transspolnih ljudi z zdravstvenim sistemom pred in v času zaščitnih ukrepov, kako zdravstveni strokovnjaki gledajo na postopek potrjevanja spola in kako zdravstveni strokovnjaki gledajo na stanje zdravstva v obdobju epidemije, specifično na storitve povezane s potrjevanjem spola. Izkušnje transspolnih ljudi z zdravstvenimi delavci so večinoma dobre, z nekaj izjemami, ki kažejo na neinformiranost zdravstvenih delavcev. Več negativnih izkušenj imajo transspolni ljudje v času postopkov medicinske tranzicije, predvsem zaradi pomanjkanja kadra, dolgih čakalnih dob, psihiatrizacije postopka, nepoznavanja transspolnosti itn. Posledice slabih izkušenj so velikokrat tudi izogibanje zdravstvenim storitvam, kar je eden od negativnih učinkov transfobije.

Župevc, K. (2012)

Spol kot ideologija: transseksualnost na Slovenskem¹²

Gre za prvo doktorsko disertacijo na temo transspolnosti v Sloveniji. Avtorica v svojem delu naslavlja ideologijo spola, ki se v današnjem času prikazuje kot naravnost, nespremenljivost in univerzalnost. Poudari, da drugi časi in prostori dokazujejo, da ni vedno tako (različni primeri so navedeni skozi delo). Ideologija spola je družbeni konsenz, kar po njenem mnenju

⁹ Mulió Álvarez, L. (2019). Guidelines to human rights-based trans-specific healthcare. Dostopno na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2019/12/TGEU-Guidelines-to-Human-Rights-Based-Trans-specific-Healthcare-EN.pdf>.

¹⁰ Olovec, A. (2019). Samomorilno vedenje pri transspolnih posameznikih : zaključna naloga (diplomsko delo). Univerza na Primorskem, Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije, Koper. Dostopno na: <https://repositorij.upr.si/lzpis/Gradiva.php?id=11989&lang=slv>.

¹¹ Perger, N. (2021). Transspolne osebe v obdobju epidemije COVID-19: Dostop do zdravstvenih storitev. Dostopno na: https://legebitra.si/wp-content/uploads/2019/08/TransBuddy-POROCILO_slo_splet.pdf.

¹² Župevc, K. (2012). Spol kot ideologija: transseksualnost na Slovenskem (doktorska disertacija). Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana. Dostopno na: <https://www.worldcat.org/title/spol-kot-ideologija-transseksualnost-na-slovenskem-doktorska-disertacija/oclc/868251535>.

dokazujejo posamezniki in posameznice, ki se identificirajo kot transspolne osebe. Nekaj jih je tudi sodelovalo v njeni raziskavi. Skozi svoje delo se avtorica dotakne tudi vprašanja medicinskih postopkov spremembe spola kot dela ideologije spola. Rigidni spolni sistem omogoča le en biološki spol, na katerega se veže družbeni spol. Transspolni ljudje so tako hkrati prevzele ideologijo spola in jo postavile pod vprašaj z odklikom od povezave med biološkim in družbenim spolom.

The World Professional Association for Transgender Health (2012) Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and GenderNonconforming People¹³

Eden glavnih namenov Svetovnega strokovnega združenja za transspolno zdravje (ang. The World Professional Association for Transgender Health - WPATH) je promocija najvišjih standardov zdravstvenih storitev posameznikom prek programa za zdravje transseksualnih, transspolnih in nebinarnih ljudi. Standardi služijo kot smernice za zdravstvene delavce za pomoč transseksualnim, transspolnim in nebinarnim ljudem z varnimi in učinkovitimi ukrepi za doseganje osebnega udobja in zdravja (tudi mentalnega). WPATH se zavzema tudi za odpravo psihopatologizacije nebinarnosti. V dokumentu so opisani terapevtski postopki za osebe s spolno disforijo, vloga strokovnjakov za mentalno zdravje pri osebah s spolno disforijo, postopki hormonske terapije in zdravja genitalij, operacije in postopki nege po operaciji. Opis standardov in postopkov je namenjen tako transseksualnim, transspolnim in nebinarnim ljudem kot tudi zdravstvenim delavcem.

1.2 Pravno - upravni vidik obravnave transspolnih ljudi

Artuković, A. (2019)

Ne sprememba, ampak potrditev¹⁴

Avtorica prek analize in intervjuja s transspolno osebo ugotavlja, da zakonska ureditev področja transspolnosti v Sloveniji krši številne človekove pravice. Ta ne omogoča pravnega priznanja spola na podlagi samoidentifikacije. Velik problem je po mnenju avtorice tudi neustrezno znanje zdravstvenega osebja, ki ni poučeno o transspolnosti, prav tako nimajo nikakršnega izobraževanja na to temo.

Evropska komisija (2020)

Legal gender recognition in the EU¹⁵

Raziskava se osredotoča na položaj transseksualnih, transspolnih in nebinarnih ljudi v času odraščanja, izobraževanja, iskanja zaposlitve in odraslega življenja. V nadaljevanju je opisana pravna podlaga za pravno priznanje spola v Evropski uniji. 22 držav članic in Velika Britanija imajo jasno opredeljeno zakonodajo za izvedbo postopkov pravnega priznanja spola, pet držav članic ostaja brez jasnih pogojev za začetek postopka, šest držav članic pa ima postopek pravnega priznanja spola osnovan na samoidentifikaciji transspolnih ljudi. V dokumentu so podani tudi predlogi ukrepov, ki naj bi jih države članice sprejela na nacionalni ravni. Dokument vključuje pregled socialno-demografskega in socialno-ekonomskega položaja transspolnih ljudi v Evropski uniji in vrste diskriminacije, s katero se soočajo, primerjavo postopkov pravnega priznanja spola med državami članicami, povezavo med postopki in socialno-

¹³ The World Professional Association for Transgender Health. (2012). Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and GenderNonconforming People. Dostopno na: https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/SOC%20V7_English2012.pdf?_t=1613669341.

¹⁴ Artuković, A. (2019). Ne sprememba, ampak potrditev (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana. Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=110602>.

¹⁵ European Commission (2020). Legal gender recognition in the EU. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/legal_gender_recognition_in_the_eu_the_journeys_of_trans_people_towards_full_equality_sept_en.pdf.

ekonomskim statusom transspolnih ljudi ter priporočila za večjo enakost transspolnih ljudi v Evropski uniji.

Gomzi, A. (2019)

Pravno priznanje spola v luči primera A.P., Garçon in Nicot proti Franciji¹⁶

Avtorica prek pravnega primera odločbe Evropskega sodišča za človekove pravice A.P., Garçon in Nicot proti Franciji predstavi in analizira pravno problematiko priznavanja spola in vpliv sodne odločbe na zakonodajo v Belgiji ter morebitni vpliv na slovensko zakonodajo. Avtorica ugotavlja, da je sodna odločba vplivala na spremembo zakonodaje v nekaterih evropskih državah, predvsem Belgiji, kjer so bili odstranjeni pogoji sterilizacije, diagnoze duševne motnje in zdravniškega pregleda za pravno priznanje spola. Od spremembe zakonodaje je število primerov pravnega priznanja spola v Belgiji naraslo, transspolni ljudje lahko tako bolj učinkovito uresničujejo svoje pravice. Vseeno pa ostajajo številne ovire (dolge čakalne dobe, samoidentifikacija). Sodna odločba na slovensko zakonodajo po mnenju avtorice ni imela vpliva, prav tako niso imeli vpliva pritiski različnih nevladnih organizacij ali priporočila Varuha človekovih pravic.

Grom, S. (2011)

Pravni in etični vidiki transseksualnosti in spremembe spola¹⁷

Avtorica se v diplomskem delu ukvarja z vprašanjem transseksualnosti predvsem s pravnega vidika in razpravlja o relevantnih vprašanjih na tem področju, vključno s pravnim priznanjem spola. V delu so zajeti povzetki strokovne literature (slovenske in tuje) s področja transseksualnosti in spremembe spola, pravnih vidikov spremembe spola, pravnih možnosti in pravic transseksualnih ljudi v Sloveniji ter mednarodno pravne ureditve transseksualnosti po izbranih državah in stališča Agencije Evropske unije za temeljne pravice. Ta ugotavlja, da nacionalni organi za enakost prejmejo premalo prijav primerov diskriminacije na področju transspolnosti, kljub temu da je ta močno prisotna. Najbolj je občutna na področju dostopa zdravstvene oskrbe in pri kaznivih dejanjih iz sovraštva.

Jeričević Šušteršič, M. (2020)

Pravno priznanje spola¹⁸

Avtorica na začetku opredeli pravno priznanje spola in poudari, da ta transspolnim ljudem zagotavlja pravico do osebnega dostojanstva in zasebnosti. V nadaljevanju izpostavi težave slovenske zakonodaje pri urejanju vprašanja pravnega priznanja spola, predvsem pri uporabi neprimerne terminologije (sprememba spola), slabi zakonski ureditvi in nejasnosti samega postopka. Kot primer dobre zakonodajne prakse avtorica izpostavi Malto, kjer zakon o spolni identiteti, spolnem izrazu in spolnih značilnostih temelji na samoopredelitvi.

Koletnik, A., Grm, E. A. in Gračanin, E. (2016)

Pravno priznanje spola v Sloveniji. Smernice za uresničevanje spoštovanja človekovih pravic transspolnih in cispolno nenormativnih oseb¹⁹

V publikaciji avtorji podajo smernice za uresničevanje spoštovanja človekovih pravic transspolnih in cispolnih nenormativnih oseb. Idealen postopek pravnega priznanja spola naj

¹⁶ Gomzi, A. (2019). Pravno priznanje spola v luči primera A.P., Garçon in Nicot proti Franciji (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=139467>.

¹⁷ Grom, S. (2011). Pravni in etični vidiki transseksualnosti in spremembe spola (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=22314>.

¹⁸ Jeričević Šušteršič, M. (2020). Pravno priznanje spola. Dostopno na: <https://transakcija.si/wp-content/uploads/2020/04/2020-Pravno-priznanje-spola-Ma%C5%A1a-Jeri%C4%87evi%C4%87-%C5%A0u%C5%A1ter%C5%A1i%C4%8D-Odvetnik.pdf>.

¹⁹ Koletnik, A., Grm, E. A., Gračanin, E. (2016). Pravno priznanje spola v Sloveniji. Smernice za uresničevanje spoštovanja človekovih pravic transspolnih in cispolno nenormativnih oseb. Dostopno na: <https://lgbtpravice.si/wp-content/uploads/2019/10/Pravno-priznanje-spola-v-Sloveniji-FIN.pdf>.

bi bil preprosto, administrativno opravilo, temelječe na samoidentifikaciji osebe, ki potrebuje pravno priznanje svojega spola. Dostopen bi moral biti tudi osebam, ki ne želijo potrditi svojega spola na telesni ravni z medicinskimi posegi, in osebam, pri katerih ti posegi niso mogoči. Pravno priznanje spola je treba po mnenju avtorjev urediti kot institut v zakonu, ki bi to področje uredil v celoti. Iz raziskave o pomenu pravnega priznanja spola je razvidno, da je 80 odstotkov transspolnih ljudi odgovorilo, da bi bila to pomembna zakonska ureditev. V nadaljevanju so opisani primeri zakonodaje, ki predstavljajo dobro prakso (Argentina, Danska, Irska in Malta).

Leljak, M. (2017)

Hämäläinen proti Finski - sprememba spola in prisilna razveza zakonske zveze²⁰

Avtor predstavi odločbo Evropskega sodišča za človekove pravice Hamalainen proti Finski ter pravne ureditve transspolnosti in pravnega priznanja spola v nekaterih evropskih državah (poudarek na Finski in Sloveniji). Avtor ugotavlja, da se je v Evropi v zadnjih petih letih veliko naredilo na področju pravnega priznavanja spola in pravic transspolnih ljudi. Tudi na Finskem je prišlo do pomembnih premikov, predvsem po sodbi Evropskega sodišča za človekove pravice, kljub temu, da je sodba bila izrečena v prid Finske. Žal pa, kot ugotavlja avtor, med temi državami ni Slovenije, ki ima to področje popolnoma neurejeno.

Novak, N. (2018)

Vpliv spremembe spola starša na očetovstvo in materinstvo - primerjava med Slovenijo in Veliko Britanijo²¹

Avtor predstavi in primerja problematiko spremembe spola starša v Sloveniji in Veliki Britaniji. Kot največja težava se v Sloveniji izkazuje pomanjkanje zakonodaje na področju transspolnosti ali spremembe spola. V delu so predstavljeni tudi izsledki raziskav, ki kažejo, da ni dokazljivega vpliva spolne identitete starša na otroka. Velika Britanija z zakonom omogoča polnopravno priznanje očetovstva in materinstva oseb, ki so spremenile spol, na tak način sodi med države, ki to področje temeljiteje urejajo (kot npr. tudi Argentina in Malta).

Pirc, A. (2019)

Normativni okvir za spremembo spola²²

Avtorica obravnava učinkovitost zaščite človekovih pravic v postopku spremembe spola in po njem. V delu izpostavi ključne nacionalne, evropske in mednarodne predpise, predvsem tiste dele predpisov, ki so pogosto kršeni na podlagi spolne identitete. Predstavi tudi nekaj praktičnih primerov spremembe spola in na koncu poda predloge za izboljšavo normativnega okvirja za spremembo spola.

Savarin, A. (2016)

V ozadju spolnega dimorfizma: tretji spol kot družbeno-kulturni konstrukt²³

Avtorica v delu primerja zahodno dojetje binarne spolne kategorije moški-ženska ter sistem več spolnih kategorij, ki so prisotne v nekaterih kulturnih skupinah (ljudstvih). V delu zagovarja stališče, da smo ljudje produkt kulture oziroma družbenega okolja. Zahodna konstrukcija spola je tako predvsem produkt kulture.

²⁰ Leljak, M. (2017). Hämäläinen proti Finski - sprememba spola in prisilna razveza zakonske zveze (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=115497>.

²¹ Novak, N. (2018). Vpliv spremembe spola starša na očetovstvo in materinstvo - primerjava med Slovenijo in Veliko Britanijo (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=127593>.

²² Pirc, A. (2019). Normativni okvir za spremembo spola (magistrsko delo). Nova Univerza, Evropska pravna fakulteta, Ljubljana. Dostopno na: <http://revis.openscience.si/lzpisGradiva.php?id=6148&lang=slv>.

²³ Savarin, A. (2016). V ozadju spolnega dimorfizma: tretji spol kot družbeno-kulturni konstrukt (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/lzpisGradiva.php?id=57268&lang=slv>.

Simonič, T. (2017)

Transspolnost - pravno priznanje spola v Sloveniji in Nemčiji²⁴

Avtorica raziskuje razlike med pravnim priznanjem transspolnosti v Sloveniji in Nemčiji, pri čemer se osredotoča na pravico spremembe spola in postopek priznanja tretjega spola. V delu je predstavljen tudi primer sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevi Van Kuck proti Nemčiji.

Šedivy, M. (2016)

Emancipacija otroka²⁵

Avtorica v luči skrbi za otrokovo korist oriše uveljavljanje otrokovih pravic in izpostavi nekaj spornih praks, kot so obrezovanje iz nemedicinskih razlogov in privolitev v spolne dejavnosti. Avtorica izpostavi, da je evropska zakonodaja manj dosledna in zaščitniška na področju priznavanja spolne identitete transspolnim otrokom. Na koncu ugotovi, da je otrokova avtonomija volje velikokrat omejena in podrejena pravici staršev, da vzgajajo svoje otroke v skladu s svojim verskim in filozofskim prepričanjem. Posebej izpostavi neurejeno zakonodajo na področju pravnega priznanja spola, ki ima za posledico kršenje temeljnih človekovih pravic transspolnim otrokom.

Štajnpihler Božič, T., Zdravec, M., Mišič, L. (ur.) (2017)

Uveljavljanje pravice do pravnega priznanja spola v Sloveniji²⁶

V raziskovalni nalogi avtorji obravnavajo problem pomanjkanja pravne varnosti pri uveljavljanju pravic transspolnih ljudi v Sloveniji. Posebnega zakona, ki bi urejal pravno priznanje spola, v Sloveniji namreč ni. To posledično vodi v kršenje nekaterih človekovih pravic in svoboščin. Cilji raziskovalne naloge so bili analizirati stanje uveljavljanja pravice do pravnega priznanja spola v Sloveniji in pravno ureditev priznanja spola v Evropski uniji ter poiskati primere dobrih praks. Eden od ciljev je bil tudi raziskati možnosti pravnega priznanja spola v Sloveniji na podlagi samoopredelitve. V raziskovalni nalogi so opisani vsi ključni terminološki izrazi, ki se pojavljajo v diskurzu o pravicah transspolnih ljudi, analiza pravne ureditve in dejanskega stanja v Sloveniji (stališča ministrstev, krajevna pristojnost, potrdilo pristojnega zdravnika) ter dejanski protokol pravnega priznanja spola v Sloveniji. V sklepu avtorji ugotovijo, da Interdisciplinarni konzilij ne vidi ovir za uveljavitev načela samoopredelitve oseb o svojem spolu, glede na trenutno zakonodajo pa bi izločitev transseksualnosti s seznama psihiatričnih obolenj pomenila, da zavarovalnica ne bi več krila stroškov hormonske terapije ter operativnih posegov iz obveznega zdravstvenega zavarovanja. V raziskovalni nalogi so predstavljene tudi izkušnje transspolnih ljudi z Ambulanto za spolno zdravje Univerzitetne psihiatrične klinike, upravnimi enotami in medicinsko tranzicijo. Na koncu so analizirane še sodna praksa Sodišča Evropske unije in nekatere nacionalne ureditve pravnega priznanja spola.

Teršek, A. (2017)

Svoboda izražanja in naslavljanje transspolnih oseb²⁷

V članku avtor opiše situacijo, ki je po sprejetju posebne pravne zaščite za transspolne ljudi nastala na eni zmed kanadskih univerz. Jordan Peterson, ki na tej univerzi poučuje, je sprejem tega zakona razumel kot uzakonitev »predpisanega« govora (politično korekten govor), ki krni

²⁴ Simonič, T. (2017). Transspolnost - pravno priznanje spola v Sloveniji in Nemčiji (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=118130>.

²⁵ Šedivy, M. (2016). Emancipacija otroka (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/lzpisGradiva.php?id=64028&lang=slv>.

²⁶ Štajnpihler Božič, T., Zdravec, M., Mišič, L. (ur.) (2017). Uveljavljanje pravice do pravnega priznanja spola v Sloveniji. Ljubljana. Pravna Fakulteta. Dostopno na: <https://www.pf.uni-lj.si/media/uppps.-koncno.besedilo.pdf>.

²⁷ Teršek, A. (2017). Svoboda izražanja in naslavljanje transspolnih oseb. *Pravnik* (2017), št. 11-12, str. 763-779. Dostopno na: <http://www.revija-pravnik.si/svoboda-izrazanja-in-naslavljanje-transspolnih-oseb-02-11-2017.html>.

pravico do svobode izražanja. Opozoril je, da posameznik sam po sebi nima pravice določiti, katere besede mora nekdo uporabljati, sploh v primeru, da te besede niso standardne besede angleškega jezika, temveč konstrukt manjše skupine ljudi. Peterson, s katerim se avtor članka strinja, meni, da je treba diskriminacijo transspolnih ljudi preprečiti z drugačnimi, alternativnimi sredstvi. Takšne rešitve, kot jo predstavlja ta primer, so posledica hitrega in neargumentiranega odločanja z namenom ugajanja zatiranim skupinam ljudi, kar pa velikokrat prinese predvsem obratne rezultate. Avtor članka poudari, da je pomembno manjšine v družbi zaščititi in omogočiti njihovo delovanje, hkrati pa opozori na posledice, ki bi jih lahko takšno omejevanje oziroma kaznovanje prineslo. Vsakdo ima pravico, da (ne)sprejema stvari, v katere (ne)verjame, to mnenje pa lahko tudi nenasilno izraža. Pomembno je, da se posameznika ne postavlja v položaj, ko mu oblast vsiljuje določeno stališče.

Zadavec, S. (2016)

Nedoločen spol otroka - prikaz nemške in avstralske pravne ureditve²⁸

Avtorica v delu obravnava področje nedoločenega spola otroka kot izziva spolni dihotomiji družbe. Izpostavi problematiko spolne dihotomije družbe v primeru interspolnih in transspolnih ljudi. V delu sta opisani pravni ureditvi Nemčije in Avstralije, ki že priznavata nedoločen spol otroka. V Nemčiji se lahko starši ob rojstvu otroka odločijo za nedoločen spol, ki ga otrok kasneje lahko ohrani ali pa sam določi spol. V Avstraliji lahko dodatno posamezniki tudi spremenijo spol kasneje v življenju v primeru, da se ne identificirajo s spolom, pripisanim ob rojstvu. Na dokumentih lahko tako vpišejo spol X. V takih primerih imajo sicer te osebe veliko težav v primeru potovanja v tujino, kjer take ureditve ne priznavajo.

Zaletel M. (2017)

Pravo z zornega kota queer teorije²⁹

Avtor v delu opredeli queer teorijo in pojasni njen položaj kot kritično teorijo prava. Po njegovem mnenju nudi queer teorija posebno vrednost na področju pravnega priznanja spola, saj izpostavlja odpravo spolnih kategorij in svobodno spolno izražanje posameznika.

1.3 Diskriminacija in enake možnosti transspolnih ljudi

Fedorko, B. in Kurmanov, S. (2021)

Under the radar: documenting violence against trans people³⁰

Poročilo povzema ključne rezultate raziskave, ki je potekala med leti 2015 in 2020 na Madžarskem, v Moldaviji, Kirgizistanu, Srbiji in Turčiji. Rezultati so pokazali, da posamezniki (mimoidoči, lastniki javnih prizorišč, stranke itn.) predstavljajo večino napadalcev na transspolne ljudi. Ti incidenti se navadno dogajajo na javnih mestih, kar nakazuje na pomanjkanje varnosti transspolnih ljudi in potrebo po skrivanju. Veliko transspolnih ljudi se sooča z nasiljem tudi v družini, in sicer v obliki nadlegovanja, poniževanja in prisilne odselitve od doma. Tudi policisti so v omenjenih državah povzročitelji nasilnih dejanj proti transspolnim osebam, kar vodi tudi v nizke prijave tovrstnega nasilja. V Kirgizistanu se za širjene negativne slike o transspolnih osebah posebej izpostavlja tudi medije.

²⁸ Zadavec, S. (2016). Nedoločen spol otroka - prikaz nemške in avstralske pravne ureditve (diplomsko delo). Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=108640>.

²⁹ Zaletel M. (2017). Pravo z zornega kota queer teorije (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, Ljubljana. Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=102437>.

³⁰ Fedorko, B. in Kurmanov, S. (2021). Under the radar: documenting violence against trans people. Dostopno na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/04/tgeu-under-the-radar.pdf>.

Grm, E. in Mrakovčič, A. (2019)
Med modro in roza. Priročnik o transspolnosti³¹

V priročniku so osnovne informacije o transspolnosti, ki ponujajo podporo transspolnim ljudem pri razumevanju lastne spolne identitete in vsem ostalim osebam, ki prihajajo v stik s transspolnimi ljudmi. Ponuja informacije o postopku medicinske tranzicije in postopku priznanja spola tudi v dokumentih. V priročniku so predstavljeni tudi nekateri izsledki raziskave o vsakdanjem življenju transspolnih ljudi v Sloveniji.

Karsay, D. (2018)
Protecting LGBTIQ rights in Europe³²

Pregled stanja v letu 2018, ki je opisan v dokumentu, služi predvsem kot podlaga za oceno napredka, ki so ga na področju LGBTIQ pravic dosegle nekatere države članice Sveta Evrope. Poročilo se osredotoča na ključne težave in potrebe LGBTIQ oseb v 16 državah, med katerimi ni Slovenije. Ključne ugotovitve poročila so, da so države dosegle velik napredek pri zagotavljanju pravic in svoboščin LGBTIQ oseb, a so v vseh vključenih državah prav tako vse bolj prisotni populizem, anti-demokratska mnenja, skrajno desni ekstremizem, sovražni govor itn., ki negativno vplivajo na zagovornike LGBTIQ pravic in osebe v skupnosti. V večini držav so vzpostavljena ustrezna pravna sredstva za preprečevanje sovražnega govora in diskriminacije, a so navadno omejena na spolno usmerjenost, ponekod tudi na spolno identiteto, spolni izraz in spolne značilnosti pa so večinoma izvzete. Veliko vlogo pri zaščiti in podpori LGBTIQ osebam imajo nevladne organizacije, ki pa na dolgi rok niso vzdržna rešitev, saj morajo ustrezne ukrepe sprejeti vlade.

Koletnik, A. in Grm, E. A. (2017)
Priročnik za medijsko poročanje o transspolnosti³³

Priročnik je namenjen predvsem medijem in vsem, ki želijo spoštljivo pisati, poročati o transspolnosti. Med drugim avtorici odsvetujeta, da se poročanje osredotoča zgolj na telo oziroma zgolj na proces medicinsko podprte tranzicije, saj ta način pogosto postane sredstvo objektivizacije transspolnih ljudi in njihovih teles.

Organizacija Združenih narodov (2017)
The Yogyakarta principles plus 10³⁴

Ugledna skupina mednarodnih strokovnjakov na področju človekovih pravic je oblikovala mednarodna načela v zvezi s spolno usmerjenostjo in spolno identiteto. Gre za priročnik o človekovih pravicah, ki združuje zavezujoče mednarodne pravne standarde. Dokument je osnovnim 29 načelom dodal in opredelil še nekaj dodatnih: pravico do državne zaščite, pravico do pravnega priznavanja, pravico do telesne in duševne celovitosti, pravico do svobode pred kriminalizacijo in sankcijami na podlagi spolne usmerjenosti, spolne identitete, spolnega izraza ali spolnih značilnosti, pravico do zaščite pred revščino, pravico do vode in sanitarij, pravico do uživanja človekovih pravic v povezavi z informacijami in komunikacijskimi tehnologijami, pravico do resnice ter pravico za izvajanje, zaščito, ohranjanje in oživljanje kulturne raznolikosti.

³¹ Grm, E., Mrakovčič, A. (2019). Med modro in roza. Priročnik o transspolnosti. Dostopno na: <https://transakcija.si/med-modro-in-roza/>.

³² Karsay, D. (2018). Protecting LGBTIQ rights in Europe - Submission to the second review of the Council of Europe Recommendation on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (CM/Rec(2010)5). Dostopno na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2018/10/COE-Submission-18-TGEU-IE-Oll.pdf>.

³³ Koletnik, A., Grm, E. A. (2017). Priročnik za medijsko poročanje o transspolnosti. Dostopno na: <https://transakcija.si/medijski-prirocnik/>.

³⁴ The Yogyakarta principles plus 10. (2017). Dostopno na: http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf.

Perger, N. (2019)

Vsakdanje življenje oseb z nebinarnimi spolnimi in seksualnimi identitetami³⁵

Avtorica v delu analizira vsakdanje življenje oseb z nebinarnimi spolnimi in seksualnimi identitetami. Skozi intervjuje ugotovi, da se nebinarne osebe poslužujejo raznolikih lastnih nebinarnih identitet, ki so pogosto rezultat različnega kombiniranja družbenega dojemanja moškega ali/ in ženskega spola.

Perger, N. (2020)

Razpiranje horizontov možnega: o nebinarnih spolnih in seksualnih identitetah v Sloveniji³⁶

Avtorica obravnava vsakdanje življenje spolno in/ ali seksualno nebinarnih oseb. Gre za družbeni skupini oseb, ki se ne identificirajo z znanimi oznakami na ravni seksualnosti (heteroseksualnost – homoseksualnost) in na ravni spola (moški – ženski spol). Te osebe so pogosto spregledane in deležne predsodkov in stereotipov. Avtorica je izvedla 52 intervjujev s 23 spolno in/ ali seksualno nebinarnimi osebami.

Svet Evrope (2019)

Combating discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Council of Europe Member States³⁷

Priporočilo opozarja na zavezo uživanja vseh človekovih pravic s strani LGBT oseb. Glavno sporočilo priporočila je, da je mogoče diskriminacijo in socialno izključenost zaradi spolne usmerjenosti ali spolne identitete najlažje premagati z ukrepi, namenjenimi tako tistim, ki doživijo takšno diskriminacijo ali izključenost, kot tudi širšemu prebivalstvu. Nekatere države so presegle minimalne standarde, določene v priporočilu, z zakonodajo in ukrepi ali odločitvami nacionalnih sodišč. Ena izmed glavnih težav pri napredku ostaja pomanjkanje razčlenjenih podatkov, finančnih sredstev in ozaveščenosti ter nezmožnost sistematične revizije zakonodaje. Poleg tega sterilizacija v 13 državah ostaja pogoj za pravno potrditev spola, medtem ko dostop do zdravstvenih storitev za transspolne ljudi, ki so hkrati prosilci za mednarodno zaščito, večinoma ostaja nenaslovljen.

TGEU (2021)

Anti-trans hate crimes in Europe and Central Asia³⁸

Poročilo se osredotoča na nasilje in sovražna dejanja, uperjene proti transspolnim ljudem v Evropi in Centralni Aziji. V Franciji, Italiji, na Portugalskem in v Španiji so največkrat žrtve umorov transspolne ženske migrantke. Na splošno so žrtve nasilja najpogosteje transspolne ženske, spolne delavke in migranti. V poročilu so nanizani in opisani vsi primeri nasilnih dejanj v obravnavanih državah.

³⁵ Perger, N. (2019). Vsakdanje življenje oseb z nebinarnimi spolnimi in seksualnimi identitetami (doktorska disertacija). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana. Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=113282&lang=slv>.

³⁶ Perger, N. (2020). Razpiranje horizontov možnega: o nebinarnih spolnih in seksualnih identitetah v Sloveniji. Dostopno na: https://knjigarna.fdv.si/i_837_razpiranje-horizontov-moznega-o-nebinarnih-spolnih-in-seksualnih-identitetah-v-sloveniji.

³⁷ Council of Europe (2019). Combating discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Council of Europe Member States. Dostopno na: <https://rm.coe.int/combating-discrimination-on-grounds-of-sexual-orientation-and-gender-i/16809fb2b8>.

³⁸ Transgender Europe (TGEU). (2021). Anti-trans hate crimes in Europe and Central Asia: TGEU's submission to OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Dostopno na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-osce-submission-2021.pdf>.

Zavod Transfeministična iniciativa TransAkcija (2016) Rezultati raziskave potreb transspolnih oseb v Sloveniji³⁹

Raziskava se ukvarja z določenimi vidiki vsakdanjega življenja transspolnih ljudi. Večina transspolnih ljudi ima podporo glede njihove spolne identitete pri prijateljih in nevladnih organizacijah, najmanj pa pri širšem sorodstvu. Podpora je zelo pomembna za transspolne ljudi, večina si je želi več, kot je ima. Prav tako je za večino transspolnih ljudi zelo pomembno druženje z drugimi transspolnimi ljudmi. Skoraj 70 odstotkov transspolnih ljudi je v svojem vsakdanjem življenju doživelo diskriminacijo zaradi svoje spolne identitete, največkrat v javnih ustanovah. V zdravstvenih storitvah imajo transspolni ljudje večinoma pozitivne izkušnje, si pa želijo večjo informiranost in razumevanje med zdravniškim osebjem. Transspolni ljudje si od nevladnih organizacij želijo predvsem svetovanje in podporo.

³⁹ Zavod Transfeministična iniciativa TransAkcija (2016). Rezultati raziskave potreb transspolnih oseb v Sloveniji. Dostopno na: <https://transakcija.si/wp-content/uploads/2016/09/Rezultati-Raziskave-potreb-transspolnih-oseb-v-Sloveniji.pdf>.